

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ВИШАХ УКРАЇНИ

Охарактеризовано особливості реалізації педагогічної взаємодії в процесі вивчення іноземної мови. Окреслено загальні функції оцінювання навчальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням. Значну увагу приділено визначенню ролі оцінювання при організації педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу. Розкрито принципи оцінювання навчальної діяльності студента, адекватні ефективно організованій педагогічній взаємодії учасників навчального процесу у вищій школі.

Ключові слова: іноземна мова, педагогічна взаємодія, оцінка, партнери, форма, спілкування, вища школа.

На тлі якісної еволюції національної системи освіти України зняття суперечності відбувається тотальна переоцінка цінностей, що супроводжується трансформаціями суспільно-правового, соціально-економічного, морально-психологічного та культурного характеру. Бажання України бути гідним партнером європейського та світового товариства висуває нові вимоги до вивчення іноземних мов. Водночас входження вітчизняної освіти в європейський освітній простір відповідно до Болонської декларації актуалізує проблему гуманізації вищої школи, формування міжкультурних відносин.

Проте спостереження за практикою свідчать, що ефективність педагогічної взаємодії часто значно зменшується через прихильність ряду викладачів ВНЗ до застосування традиційних методів оцінювання результатів навчальної діяльності студента. Така невідповідність системи оцінювання того, хто навчається, вимогам демократизації і гуманізації суспільства відображає актуальну суперечність між сучасними вимогами реорганізації традиційної системи вищої освіти на гуманістичних і демократичних принципах та інертністю ряду викладачів щодо практичних кроків у цьому напрямі.

Останнім часом педагогічна наука все частіше звертається до прогресивно накопиченого досвіду гуманістично орієнтованого навчання, спрямованого на усвідомлення особистісно значущих цілей, де суб'єкти пізнавальної діяльності виступають як рівноправні партнери. У другій половині ХХ ст. проблема взаємодії викладачів і студентів продуктивно розроблялася в педагогіці в різних аспектах:

- як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, І. Зимня, С. Кондратьєва та ін.);
- як істотна характеристика педагогічного процесу (В. Сластьонін);
- як діяльність, спрямована на розвиток студента, становлення його особистісної позиції, підтримку проявів його самостійності (педагогіка підтримки О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін);
- як інтеракція, тобто навчання в малих групах (cooperative learning) Р. Славін (“Навчання в команді”), Д. Джонсон і Р. Джонсон (“Учимося разом”), Шл. Шаран (“Групові дослідження”), а також Ел. Аронсон, Спенсер Каган та ін.;

– як організація навчального співробітництва у колективних, кооперативних, групових формах роботи (О. Донцов, В. Дьяченко, О. Захаренко, Х. Лійметс, А. Петровський, В. Фляків, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон).

Вирішенню різноманітних проблем, пов'язаних із питаннями вивчення, викладання та оцінювання іншомовних досягнень, присвячені загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.

Мета статті – виявлення принципів оцінювання навчальної діяльності студента на заняттях з іноземної мови, адекватних ефективно організованих педагогічній взаємодії учасників навчального процесу у вищій школі.

Формування єдиного європейського освітянського середовища зумовило скорочення аудиторних годин, підвищення частки самостійної роботи, розвиток інформаційних технологій, комп'ютеризацію процесу навчання, поширення дистанційної форми навчання тощо. Відповідальність викладача за саме таку організацію навчального процесу посилюється вимогою обов'язкового вміння педагога “з кожним розмовляти його мовою” [3, с. 61], перебувати в одній концептуально-проективній площині [3], з приблизно однаковими емоційно-оцінювальними еталонами, що є важливою умовою доступності певних знань для їх повного (не редукційного) засвоєння студентами.

Уже в цільовій комплексній програмі “Вчитель” від 1996 р. підкреслювалось, що “завдяки діяльності педагога має реалізуватися державна політика щодо створення інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку, збереження і примноження культурної спадщини й формування людини майбутнього”. У цьому контексті слушною є теза Б. Коротяєва про важливість сприйняття кожного студента як індивідуальності, “навіть нехай він мовчить на екзамені, тричі його не складає” [5, с. 38]. Учений слушно зауважував, що далеко не достатньо розуміти структуру особистості, усвідомлювати всі складності її природи, потенційних можливостей. Треба знайти ще закономірності її існування, розвитку і формування” [5, с. 38]. Дійсно, тільки в цьому випадку можна виважено визначити адекватні форми та методи організації педагогічної взаємодії. Звідси стає зрозумілою одна з причин деформованого трактування ідеї педагогічної взаємодії, притаманного педагогам вищої школи кінця ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Інша причина пов'язана з тим, що педагогічній взаємодії властива вихована та вкарбована з роками середньою освітою добросовісна старанність учорашнього учня на шкоду власній думці та ініціативі. На жаль, викладачі вищої школи досліджуваного періоду, як правило, використовували податливість та несамостійність першокурсників, підкорюючи їх своєму однобічному впливу, тим самим пригнічували розвиток їх активності із самого початку нового періоду їх життя.

Проблема підвищення якості вищої освіти, перш за все, пов'язана з її визначальною складовою – викладачем, а також характером його стосунків із студентами як провідної умови ефективності організації навчального процесу у вищій школі. Реалізація курсу України на євроінтеграцію, поширення міжнародних контактів зумовили великий приплив зарубіжних дидактичних концепцій та розробок щодо побудови процесу вивчення іноземної мови. При цьому українські викладачі вищої школи, які зазнають потреби у модернізації свого професійного інструментарію, часто опиняються у суперечливій ситуації – між застосуванням ряду готових зарубіжних методів і необхідністю їх цілісного теоретичного осмислення й адаптування для подальшого їх розвитку та реалізації на практиці в контексті сучасного стану і цілей української національної системи вищої освіти та культури. Мова йде про пошук і проблеми впровадження такої нової націона-

льно адаптованої освітньої технології, яка б утілювала в собі залучення кожного студента до активної пізнавальної діяльності, максимальне наближення до реальних ситуацій та прийняття адекватних рішень, а також до формування системи ціннісних орієнтацій особистості. Як свідчить досвід вищих навчальних закладів України, незаперечним є те, що не завжди суб'єкт-суб'єктні відносини можуть бути адекватними навчальній ситуації. Перенесення акцентів з педагога на того, хто навчається, як і попередня суто авторитарна модель відносин, свідчить про відсутність раціонального балансу. Результати подібної переорієнтації, що виявилися у недооцінці ролі викладача, уже далися в знаки в ряді країн.

У наш час, на жаль, дуже часто викладачі, приймаючи суб'єкт-суб'єктну орієнтацію в організації педагогічної взаємодії, повністю перекладають відповідальність за результати навчання на плечі студента, тим самим спрощують свою педагогічну діяльність, знімають із себе обов'язок створення сприятливих умов для ефективної організації педагогічної взаємодії агентів навчального процесу. Так, сучасні вчені у системі вищої школи радять дотримуватися “золотої середини”, контролювати існування й аналізувати результати постійного зворотного зв'язку між учасниками навчального процесу і на цій основі моделювати подальші відносини.

Водночас, наприклад, російські вчені-педагоги зазначають необхідність “відмовитися від абсолютного педагогічного ідеалу і прийняти як новий ідеал максимальний розвиток здібностей людини до саморегуляції та самоосвіти” [1, с. 22]. Сьогодні на тлі педагогічної тенденції до нагальної необхідності пошуку резервів сутнісних і творчих сил студента, його орієнтування і вмотивування на постійний саморозвиток, з одного боку, стає показовою відсутність розробки та впровадження нових підходів до оцінювання знань та їх навчальної діяльності – з іншого боку. В. Сухомлинський був переконаний, що “вміння правильно визначати, на що здатний кожен учень у певний момент, як розвивати його розумові здібності у майбутньому, – це надзвичайно важлива складова педагогічної мудрості” [8, с. 21]. А це означає, на думку видатного українського педагога, що в навчанні має бути “індивідуалізація” [7, с. 437–438] – і в змісті, і в часі, і в оцінюванні.

Зараз звична оцінка більш орієнтована на відображення результату “фактичних” знань студента. Однією зі складових цієї суперечності є система оцінювання студента без огляду на сам процес одержання оцінки, старанності, ретельності, часу та зусиль, які були ним витрачені. Іншу складову висвітлює суперечність між суб'єктивністю оцінки знань викладачем та суб'єктивністю сприйняття студентом цієї ж оцінки. Почуття страху перед отриманням негативної оцінки стримує бажання студента приєднуватися до комунікативного акту на занятті, порушує внутрішній психологічний комфорт особистості. Принципи гуманізації привертають особливу увагу й до того, як подати результат навчальної діяльності студента. Яскравим прикладом слугуватиме те, як у 1993 р. студенти факультету іноземних мов Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди були приємно вражені тим, що їх викладачі, запрошені з Америки та Канади, віддавали їм результати тестування, перевертаючи аркуш чистою стороною паперу нагору, тим самим зберігаючи конфіденційність індивідуального оцінювання та прогресу. Отже, психолого-педагогічний аспект діагностики успіхів кожного студента й застосування оцінки як мотиваційного компонента процесу навчання набуває особливого значення та має суперечливий характер.

I, нарешті, етап аналізу результатів педагогічної взаємодії учасників навчального процесу з метою моделювання майбутньої діяльності. На завершальному етапі викладач виконує аналітичну функцію, що стосується оцінювання його діяльності та результатів успішності його студентів.

Безумовно, важливим у процесі навчання є етап оцінювання й контролю за результатами навчання, його корекції. Неможливо зробити навчальний процес керованим і цілеспрямованим, якщо не відрегульована система контролю над його ходом, а також не вивірена система перевірки знань, умінь і навичок. У педагогіці висунуто ряд таких завдань: обґрунтувати методи і форми контролю, адекватні організації педагогічної взаємодії на партнерських засадах, розробити критерії якості засвоєння навчального матеріалу, а також процедури його здійснення, удосконалити способи індивідуальної корекції навчальної діяльності тощо.

Контрольно-санкціювальна функція викладача, з одного боку, визначає моніторинг зворотного зв'язку між агентами навчального процесу, від якого прямо залежить оцінка успішності виконання того чи іншого завдання і всього процесу навчання в цілому. А з іншого боку, його оцінка має вирішальне значення у використанні системи покарань і заохочень. При традиційному підході “ядерна” складова полягає в оцінюванні успішності кінцевого результату на різних стадіях навчання без урахування етапів індивідуального розвитку кожної особистості. І навпаки, якщо моніторинг особистісних досягнень, який, до речі, студент може майже повністю взяти на себе, вважати за “ядерний” компонент, то викладач фактично виконує роль менеджера – диспетчера (консультанта). До того ж, ніколи не треба поспішати з виставленням незадовільної оцінки, бо, як підкреслював В. Сухомлинський, “радість успіху – це могутня емоційна сила, від якої залежить бажання людини бути хорошою. А якщо її немає, не допоможуть ніякі педагогічні хитрощі” [6, с. 128].

Як справедливо зазначав В. Сухомлинський, поняття “успіху у навчанні – річ відносна... Не можна допускати, щоб оцінювання знань виділялося з педагогічного процесу як щось відокремлене. Оцінка лише тоді стає стимулом, який спонукає до активної розумової праці, коли взаємини між учителем і учнем побудовані на взаємному довірі і доброзичливості, якщо хочете, оцінка – це один із найтонших інструментів...” [6, с. 128]. Отже, оцінка виконує дві взаємовиключні функції.

По-перше, виявлення прогалин при засвоєнні студентом програмного матеріалу з метою корекції цього процесу, його стимулювання. По-друге, виявлення якості засвоєння матеріалу для підсумкової оцінки роботи студента. Однак сильна залежність від оцінних показників знань суттєво обмежує включення механізмів мотивації й саморегуляції, пригнічує його бажання спробувати самому та самореалізуватися. Таким чином, незатребуваність самостійної діяльності зі спробами самостійно застосувати свої знання, докладати вольові зусилля, приймати рішення та налагоджувати особистісний контакт призводить до відсутності суб'єктивного досвіду майбутнього спеціаліста.

Саме ставлення викладача має бути іншим. Це має бути ставлення колеги до молодшого колеги. На жаль, є викладачі, які бачать головне своє завдання тільки в успішності студента і дотриманні ним дисципліни. Караючи, заохочуючи, такий викладач забуває про те, що він пригнічує особистість студента, його ініціативність, бажання творчості. При цьому дисципліна сприймається як міра покірності, а оцінка – як характеристика глибини знань, умінь і навичок. Таким чином, дисципліна й оцінювання довгий час були мірилом значущості й певного благополуччя людини у суспільстві, де панувала тоталітарна комуністична ідеологія.

Під час навчання у ВНЗ формується міцна основа трудової, професійної діяльності. “Засвоєні у ході навчання знання, уміння та навички виступають уже не як предмет навчальної діяльності, а як спосіб діяльності професійної” [4, с. 14]. У цьому плані слушним є зауваження К. Роджерса, який вважає, що перевірка досягнень студента за допомогою лише зовнішньої оцінки “суперечить висновкам психотерапії”, тому що вона пригнічує головний мотив навчання – успішно скласти “переекзаменування життям”. Виходячи з цього, науковець робить висновок, що викладачеві слід “тільки забезпечити засоби, які учень може використовувати для того, щоб витримати ці випробування” [4, с. 73].

Що стосується викладача, то оцінювання результатів своєї праці через простежування “зворотного зв’язку”, тобто реакції студентів на свою діяльність, певним чином дасть йому змогу в подальшому прогнозувати динаміку розвитку внутрішніх резервів кожного зі студентів. За часів панування традиційного підходу, педагогічна взаємодія у межах моносуб’єктної освітньої парадигми збіднювала й розвиток самого викладача, який залишався на низькому рівні ідентифікації власного “Я”, зазнаючи страху перед рефлексією його психологічних особливостей, перед реакцією того, хто навчається. Його нездатність до самооцінки та самокритики призводили до емоційної нестабільності та звуження можливостей саморозвитку й творчості. Із цих позицій педагогічна взаємодія могла відбуватися тільки в умовах моносуб’єктної її організації, де студент є добрим виконавцем чітких настанов викладача, своєрідним імітатором його дій.

Глобальний процес гуманізації зумовлює новий зміст освіти, яким стає розвиток особистості. Така переорієнтація визначала зміну методів і прийомів роботи викладача. Пріоритетними для нього стають знання про відносини “викладач – студент” та реалізація цих знань у процесі взаємодії зі студентами у навчальному процесі. Оцінювання діяльності та майстерності викладача може вважатися адекватною тільки за умови врахування результатів зворотного зв’язку зі студентами, їх реакції на його діяльність та оптимальності якості знань. У цьому плані провідною стає думка О. Орлова, який наголошує, що “особистість педагога (утім, як і індивідуальність будь-якої іншої людини) визначається не обсягом його знань, умінь та навичок, а тим, що можна назвати переконаннями (ставленнями, настановами, мотивами тощо)” [4, с. 85].

Висновки. Схема можливостей при оцінюванні досягнень студента з іноземної мови є дуже гнучкою та не має завершеного вигляду, у зв’язку з необхідністю врахування певної суми деталей. Відповідність знань, умінь та навичок студента жорстко обмеженим критеріям не дає підстав для об’єктивної оцінки. Оцінка результатів навчальної діяльності тих, хто навчається, може вважатися адекватною тільки за умови врахування показників зворотного зв’язку викладача зі студентами, реакції останніх на його діяльність та оптимальності якості їх знань на тлі педагогічної взаємодії, організованої на партнерських засадах.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : [метод. пособие] / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: Вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 203 с.

4. Личностно ориентированное консультирование в образовании: материалы к организации и проведению учебных занятий : хрестоматия / [составитель В.С. Пахальян]. – М. : МПЕРСС, 2003. – Ч. 4. – 192 с.

5. Педагогика высшей школы : учеб. пособ. / [Б.И. Коротяев, Э.А. Гришин, А.А. Устенко и др.]. – К. : УМК ВО, 1990. – 176 с.

6. Педагогічна мудрість віків : навч. посіб. / [уклад.: В.Л. Омеляненко, А.І. Кузьмінський]. – К. : Знання, 2009. – 411 с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).

7. Сухомлинський В.О. Найвідсталіші у класі / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : [у 5 т.]. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 646 с.

8. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : [у 5 т.]. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 634 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012.

Гончар О.В. Психолого-педагогические проблемы взаимодействия педагога и студента на занятиях по иностранному языку в неязыковых вузах Украины

Охарактеризованы особенности реализации педагогического взаимодействия в процессе изучения иностранного языка. Очерчены общие функции оценки учебной деятельности студентов на занятиях по иностранному языку. Значительное внимание уделено определению роли оценки при организации педагогического взаимодействия субъектов учебного процесса. Раскрыты принципы оценивания учебной деятельности студента, адекватные эффективно организованному педагогическому взаимодействию участников учебного процесса высшей школы.

Ключевые слова: *иностраннный язык, педагогическое взаимодействие, оценка, партнеры, форма, общение, высшая школа.*

Honchar O. Psychological and pedagogical problems of the interaction between a teacher and a student at foreign language lessons in non-linguistic higher schools of Ukraine

The peculiarities of the pedagogical mutual relations between teacher and students in the process of foreign language teaching are characterized. The general functions of students' educational activity evaluation at the foreign language lessons are outlined. The considerable attention is given to determination of the role of evaluation in the pedagogical mutual relations of educational process subjects organization. Principles of student's educational activity evaluations, that are adequate to the effectively organized pedagogical mutual relations of the subjects of the educational process at higher school are exposed.

Key words: *foreign language, pedagogical mutual relations, evaluation, partners, form, communication, higher school.*